

Jazyk a gender. Používáme jazyk, nebo jazyk používá nás?

Prezentace: Téma č. 3

Mgr. Jana Valdrová, PhD.

Prezentace jsou součástí tříletého projektu „Schools of Equality – Rovnost začíná ve škole“ financovaného z Evropských strukturálních fondů (OP VVV) zaměřeného na rozvoj kompetencí pro demokratickou kulturu. Reg. číslo projektu: CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_032/0008296. Prezentace spadá pod licenci Creative Commons CC BY-SA.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Jazyk a gender.

Používáme jazyk, nebo jazyk používá nás?

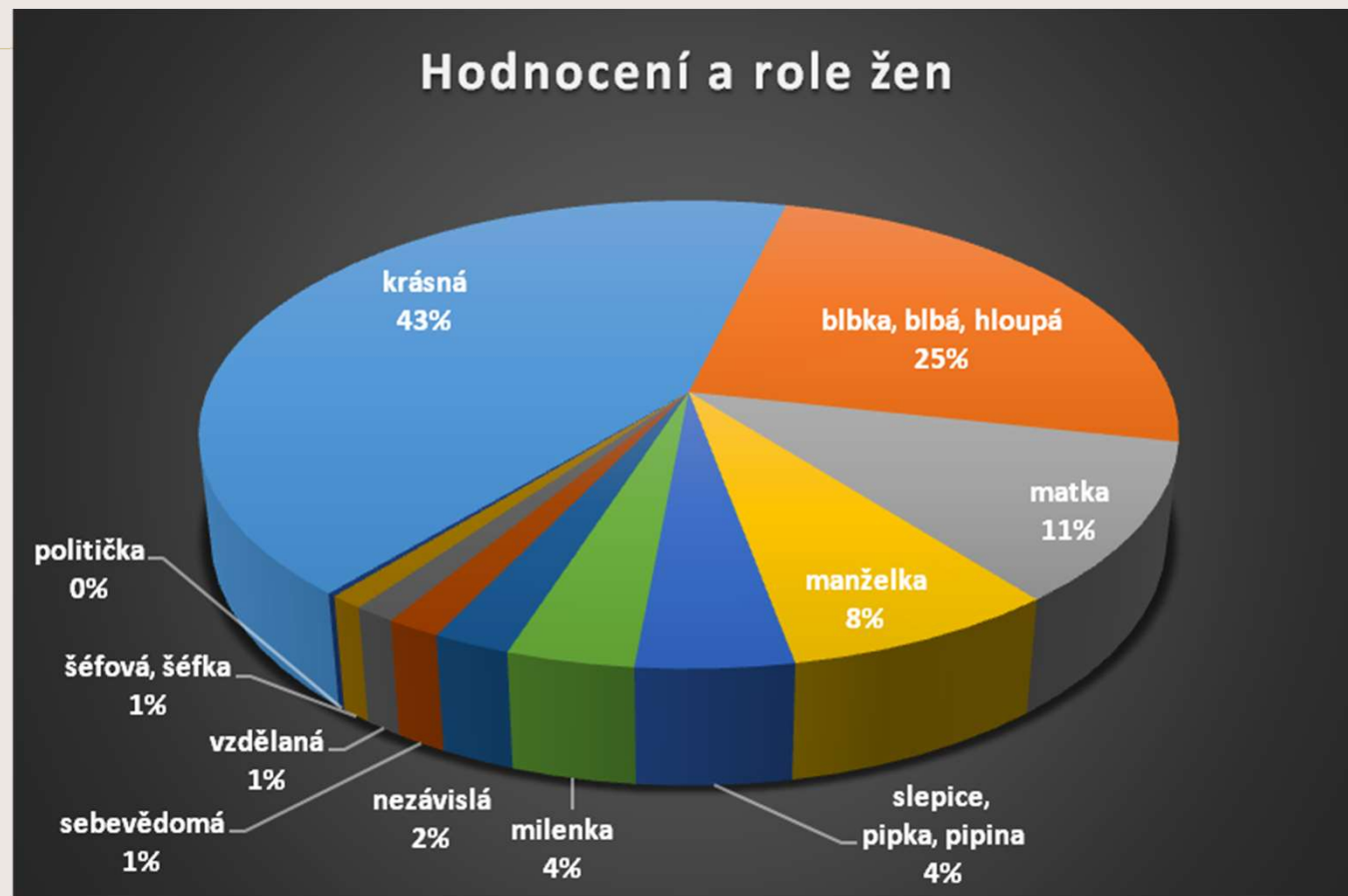
Zamyšlení nad jazykem veřejného
prostoru z hlediska genderu

Jana Valdová, uibk.ac.at

Pro FSS MUNI

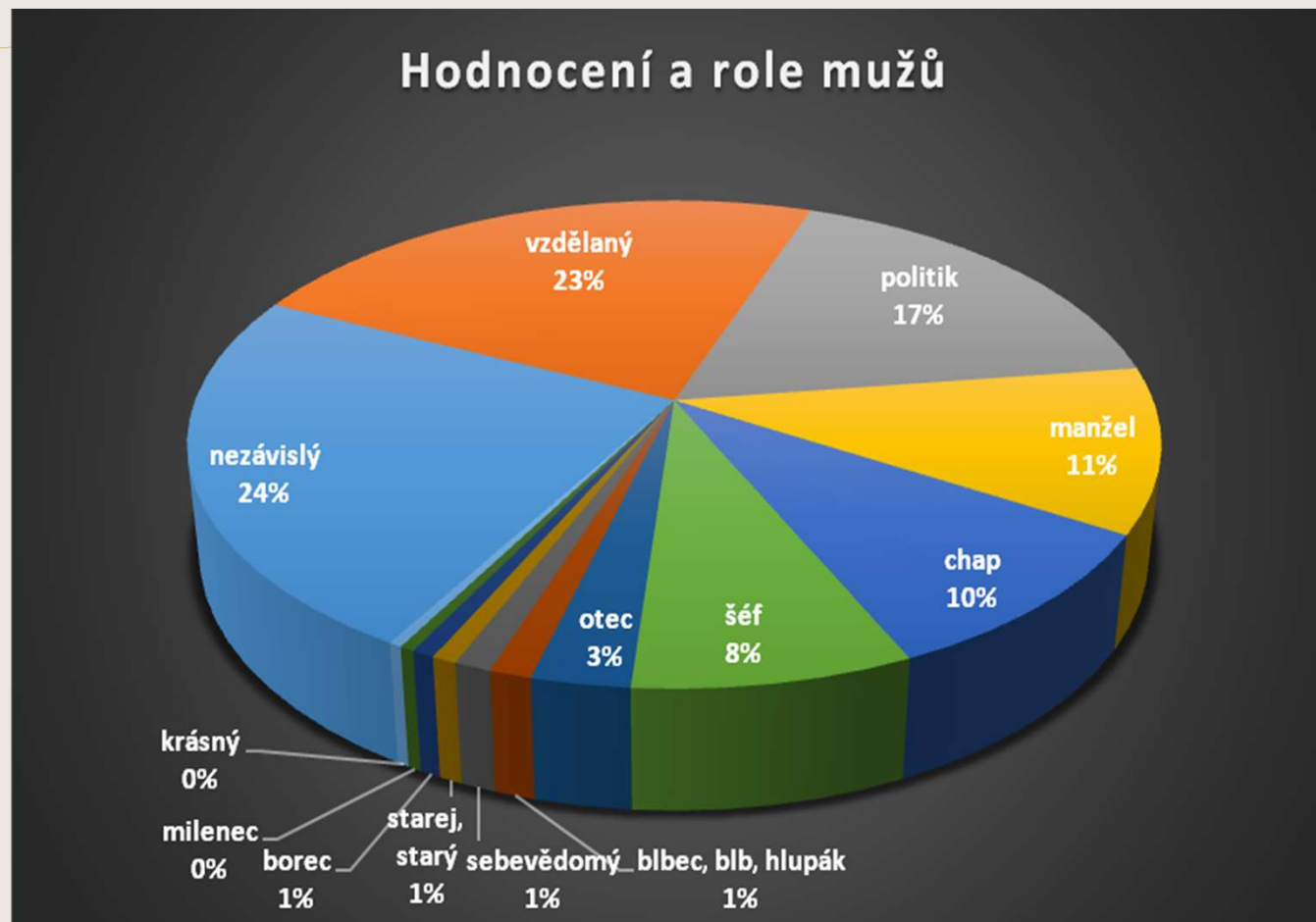
19. 11. 2020

Obraz žen ve veřejném prostoru

<http://www.datovazurnalistika.cz/author/katerina-mahdalova/>

Muži ve veřejném diskurzu

<http://www.datovazurnalistika.cz/author/katerina-mahdalova/>

Jak je to možné?

Jazyk pojmenovává

Jazyk vytváří identitu

Jazyk spoluutváří mezilidské vztahy a společenské poměry

Jazyk a myšlení, jazyk a společenský řád spolu úzce souvisejí

Jazyk zprostředkuje a podporuje zájmy

Jazyk = moc

(Z veřejné debaty o generickém maskulinu, Vídeň 2014)

Jediná stálá vlastnost jazyka
je jeho **proměnlivost...**

Skutečnost není to, jak se věci mají, nýbrž to, jak se o nich mluví

Každý problém má dvě stránky:

1. **Věcná stránka:** historie, trendy, stav, vývoj, koho se týká a jak

2. **Jazyková stránka:**

- kdo, jak, v čí prospěch se k věci vyjadřuje, jak jsou stavěny priority
- co se zamlčuje, kdo a proč je (systematicky) umlčován/a
- kdo mlží, manipuluje, co tím sleduje

→ Diskurz konstruuje realitu

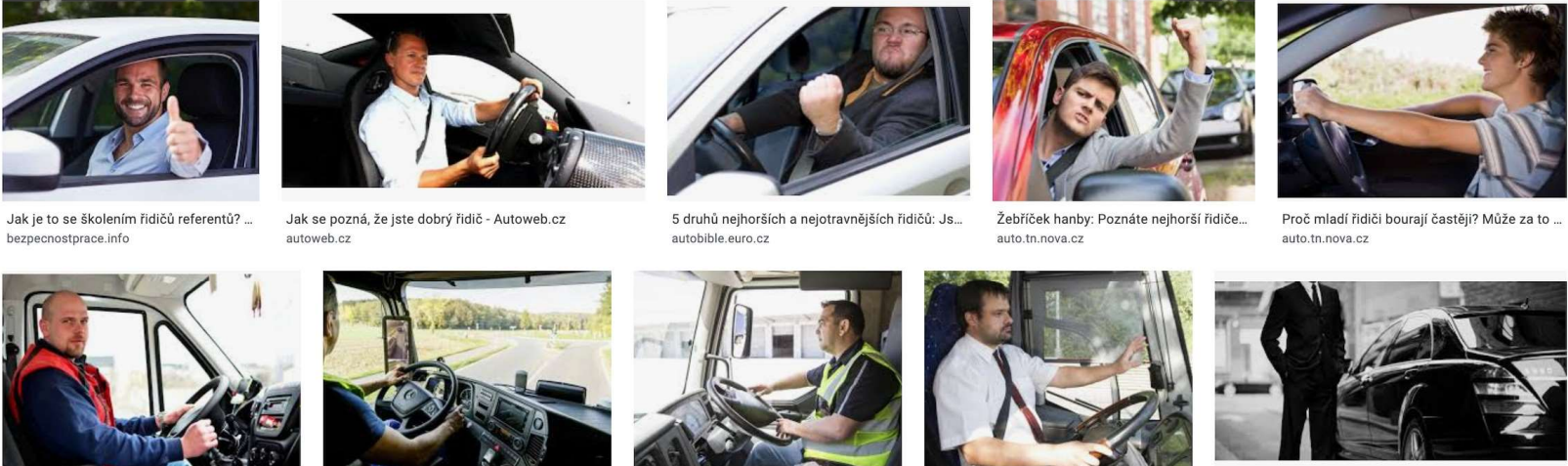
Příklad „řidič“, obrázky (google, 11.11.2020)

Apps Slovníky Youtube Tisk_TV GL_FL Gender Recepty Jmena Cestovani Drive Písne Jazyky Kultura_film Netflix Balkon » Andre Lesezeichen

Google řidič

Q Vše **Obrázky** Mapy Video Zprávy Více Nastavení Nástroje Sbírký Bezpečné vyhledávání

řidič autobusu řidič kamionu agresivni ridic řidič tramvaje volant nehoda autobus dopravní auta čsad dobry ridic řízení plnou caru

Jak je to se školením řidičů referentů? ...
bezpecnostprace.info

Jak se pozná, že jste dobrý řidič - Autoweb.cz
autoweb.cz

5 druhů nejhorších a nejotravnějších řidičů: Js...
autobible.euro.cz

Žebříček hanby: Poznáte nejhorší řidiče...
auto.tn.nova.cz

Proč mladí řidiči bourají častěji? Může za to ...
auto.tn.nova.cz

Řidič | VimVic.cz

Řidič kamionu je podle svazu BGL povolání ...

Muž 14 let předstíral, že pracuje jako řidič...

Průměrný věk řidičů autobusu překročil ...

Osobní řidič – Váš osobní řidič

EN_Lehrausschre....pdf ^ volba_povolani_2....pdf ^ volba_povolani_2....pdf ^ Jazyk_Pracovni....docx ^ Valdrova_DPP_P....pdf ^ **Alle anzeigen** x

Výsledky zadání „řidička“ tamtéž

google.com/search?q=řidička&rlz=1C5CHFA_enCZ066A1066&xsrf=ALEKUK39XXINPQI_azLJcQZCCWIZnIF0UAQ:1000033501066&source=imlms&dm=iscn&sa=X&ved=za...

Apps Slovníky Youtube Tisk_TV GL_FL Gender Recepty Jmena Cestovani Drive Pise Jazyky Kultura_film Netflix Balkon » Andre Lesezeichen

Google řidička

Vše Obrázky Mapy Nákupy Více Nastavení Nástroje Sbirky Bezpečné vyhledávání

smyk výkupu dopravní nehoda **vyborna ridicka** stromu mlada ridicka vozidlo

 Testováno na tátovi: Neohrožená řidič...
bety.cz

 Řidička spediční dodávky: Tygřice od sped...
svetomotoru.auto.cz

 Řidička na Jablonecku dostala na mokré silnici s...
jablonecky.denik.cz

 Řidička nezastavila na stopce a vjela na hla...
olomoucka.drba.cz

 Opilá řidička trefila nákladřák v protisměru. Měla d...
olomoucky.denik.cz

 JÁ JSEM VÝBORNÁ ŘIDIČKA

Sandra Lipsitz Bem (1994, *lenses of gender*)

- Polarizace pohlaví
- Hierarchizace pohlaví
- Biologický esencialismus

→ Svět se jakoby dělí na **dvě pohlaví**, snadno odlišitelná, početně přibližně stejná, vzájemně se doplňující, s jasně vymezenými sférami činnosti a rolemi

PL 1: K. Hausen: Polarizace charakterů

(srov. J. S. Hyde in <https://www.apa.org/pubs/journals/releases/amp-606581.pdf>)

Příklad

Řidička na více pokusů zaparkovává do řady aut.

Neutrální komentář: „Má tam málo místa“. „Asi je tam poprvé“.

Genderově příznakový komentář:

- Ad 1. „Asi ji všude vozí manžel.“
- Ad 2. „No jasně, *žena za volantem*.“
- Ad 3. „Ženy jsou *od přírody* horší řidičky.“

PL 2: Populárně vědecké komentáře a genderové brýle

Mluvní jednání = sociální jednání

**Jazyk je propagátor,
legitimizátor a strážce hodnot
nejvlivnějších hlasů
v diskurzu**

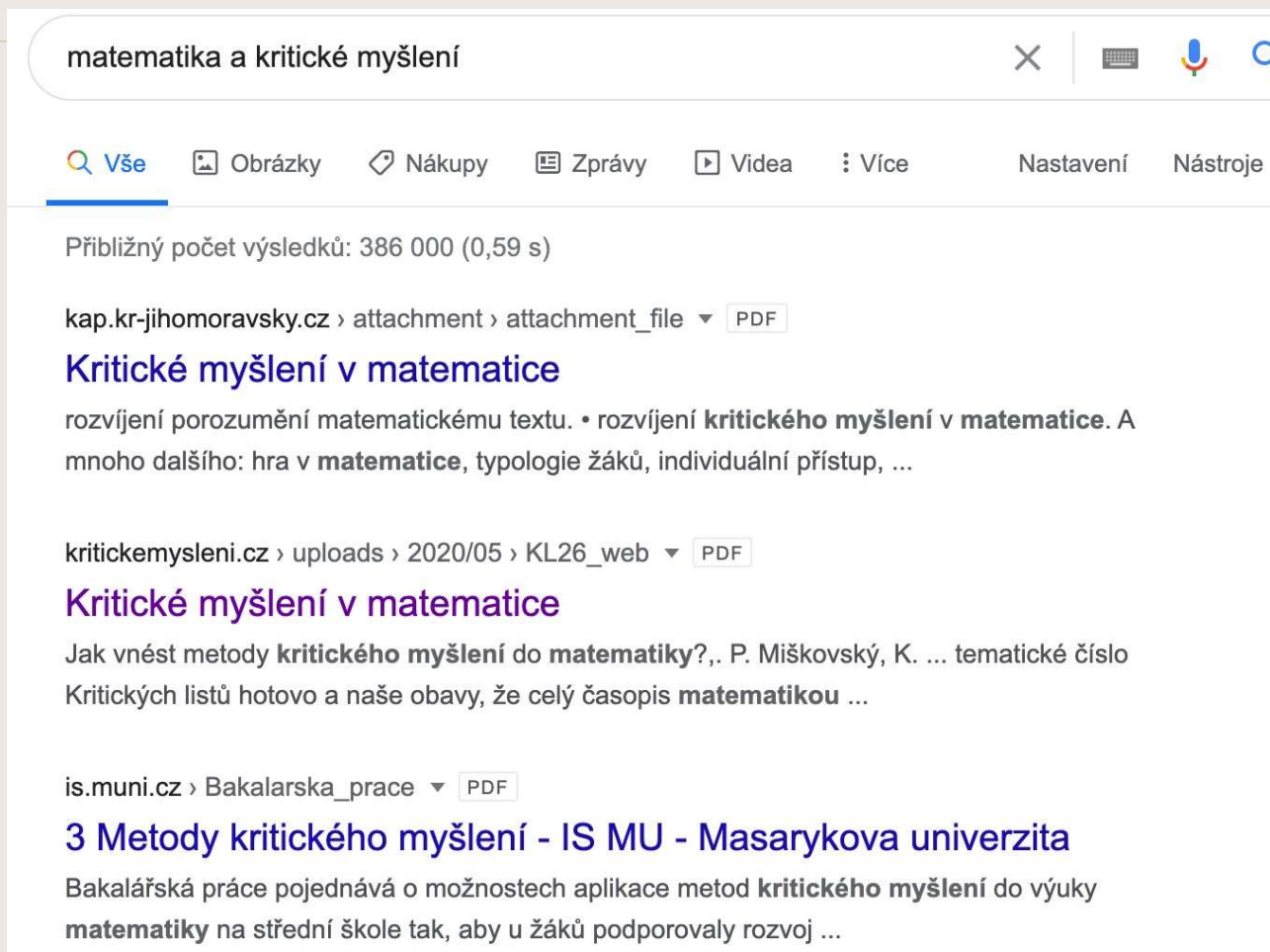
**Demokratické obsahy nelze komunikovat
androcentrickým jazykem**

Mluvní jednání z hlediska genderu

1. **genderované:** stereotypní pojetí genderu. Gender = (hierarchizovaný) status
2. **genderově neutrální:** bez hierarchizace genderu
3. **genderově progresivní:** zpochybňuje stereotypy, genderovou dělbu práce a moci, genderovou výlučnost tématu, tematizuje vztah genderu a moci
4. **genderově nerelevantní:** např. výklad techniky jízdy smykem (avšak rozhoduje pojetí tématu)

Kritické myšlení...

Kritické myšlení a mluvní jednání

matematika a kritické myšlení

Vše Obrázky Nákupy Zprávy Vídea Více Nastavení Nástroje

Přibližný počet výsledků: 386 000 (0,59 s)

kap.kr-jihomoravsky.cz › attachment › attachment_file PDF

Kritické myšlení v matematice

rozdílení porozumění matematickému textu. • rozvíjení **kritického myšlení** v **matematice**. A mnoho dalšího: hra v **matematice**, typologie žáků, individuální přístup, ...

kritickemysleni.cz › uploads › 2020/05 › KL26_web PDF

Kritické myšlení v matematice

Jak vnést metody **kritického myšlení** do **matematiky?**, P. Miškovský, K. ... tematické číslo Kritických listů hotovo a naše obavy, že celý časopis **matematikou** ...

is.muni.cz › Bakalarska_prace PDF

3 Metody kritického myšlení - IS MU - Masarykova univerzita

Bakalářská práce pojednává o možnostech aplikace metod **kritického myšlení** do výuky **matematiky** na střední škole tak, aby u žáků podporovaly rozvoj ...

Kritické myšlení pracuje s významy

„**Kritické myšlení** je pečlivé a uvážené rozhodnutí o tom, zda nějaké tvrzení přijmeme, odmítneme, nebo se o něm zřekneme úsudku. (...) zahrnuje stupeň jistoty, se kterou nějaké tvrzení přijmeme, nebo odmítneme.“

(Moore, Parker 2015 in Nutil 2018)

PL 3: Matematika a kritické myšlení

Feminismus a kritické myšlení

Každé téma může mít **feministickou dimenzi**. „Nošení vody je feministický problém, pokud v dané kultuře (...) tato aktivita přispívá k nerovnému, podřadnému nebo podřízenému postavení [žen].“

(Warren in <https://ecampusontario.pressbooks.pub/criticalthinking/chapter/unit-2-part-2-a-feminist-perspective-on-critical-thinking/>)

Kognitivní slepé skvrny 1. Rozhodovací pozice (vedení ODS, leden 2020)

Zdroj: [Vedení ODS, 2020](#)

Klub ANO a ČSSD, 2020

Zdroj: [Snapshot z videa Senátu](#)

Ministr Prymula, říjen 2020

Zdroj: [Prymula, Proslov k lidu, říjen 2020](#)

Kognitivní slepá skvrna

P. Fiala komentuje nepřítomnost žen ve vedení ODS: „Jsme si vědomi tohoto nedostatku. **Nevíme, čím to je.**“

P. Bittner: „Netuším, čím Petra Fialu tento výsledek tak překvapil. Vždyť výkonnou radu ODS (...) tvoří **dvacet mužů a jediná žena.**“

Petr Bittner, 20.01.2020 in <https://denikreferendum.cz/clanek/30654-neviditelny-penis-trhu>

PL 4: Slepé skrvny v českém veřejném prostoru (příklad CV)

2. Trh práce

- „Dívčí“ a „chlapecké“ předměty ve škole, kroužky.
„Ženské“ a „mužské“ studijní obory a profese
- Motivace žen a dívek pro kariéru a pro prestižní profese
- Platy žen a mužů
- „Feminizované obory“
- Kritika žen ve vedoucích pozicích
- Nerovný status žen a mužů
- Marginalizace odbornic

Označování osob definuje jejich pozice

Ženy znevýhodněné, handicapované, ženy potřebují pomoc, školení pro ženy, odborné vedení žen, děvčata na úřadech, děvčata po mateřské; informační střediska pro ženy, ženy potřebují srozumitelné informace, Ženy nepochopí, dokud...

a na druhé straně

Odborníci, vědci, specialisté, experti, organizátoři, školitelé, zakladatelé informačních center, pořadatelé, koordinátoři, manažeri, poskytovatelé grantů, projektanti, ředitelé, zaměstnavatelé...

PL 5: Jak jazyk zabíjí image odbornice

Jazyková produkce statusově nerovných párů osob I

(srov. Valdřová 2018:121–127)

Chronická únava je strašák 21. století. Trápí manažery i urvané matky

Myslíte si, že stavy, kdy večer padnete do postele napůl v mdlobách a ráno se budíte jako po těžkém flámu, jsou v...

Zdroj: [Výřez z nadpisu „Chronická únava“](#)

Jazyková produkce nerovností II (ministr zdravotnictví Prymula, říjen 2020)

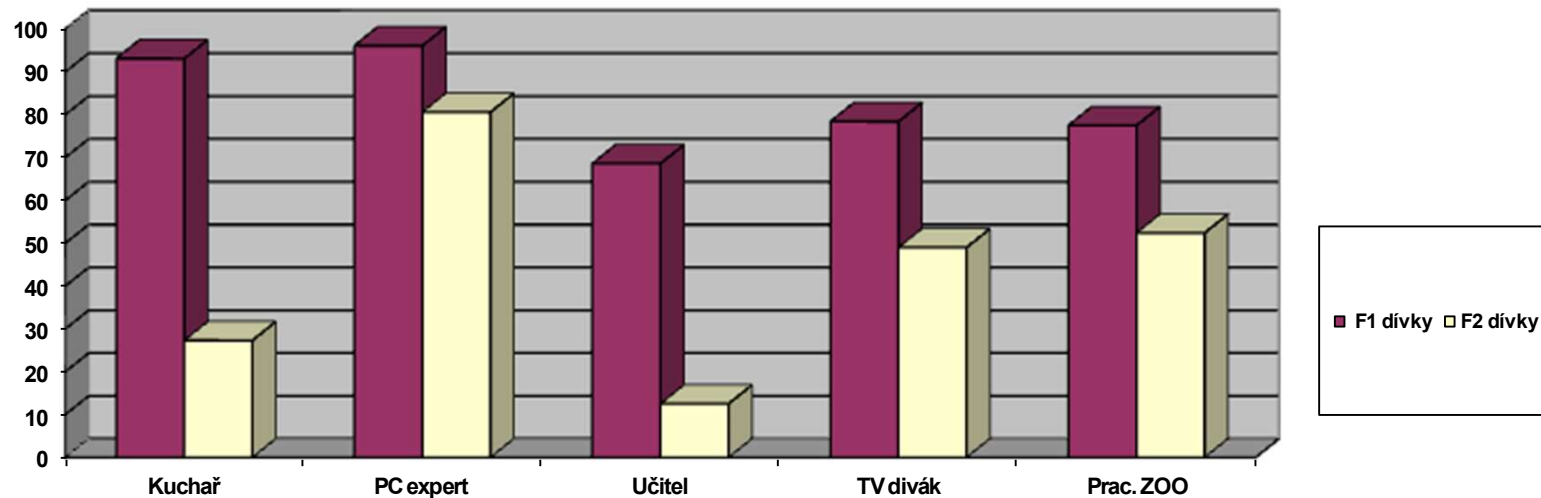

Odpověď uživateli [@profesorPrymula](#)

Jejda, pane profesore, svolil jste vyfotit se se sestřičkami... Není na té fotce MUDr. Jana Šeblová, Ph.D., FESEM, členka výboru Společnosti urgentní medicíny a medicíny katastrof ČLS JEP, někdejší vědecká sekretářka European Society for Emergency

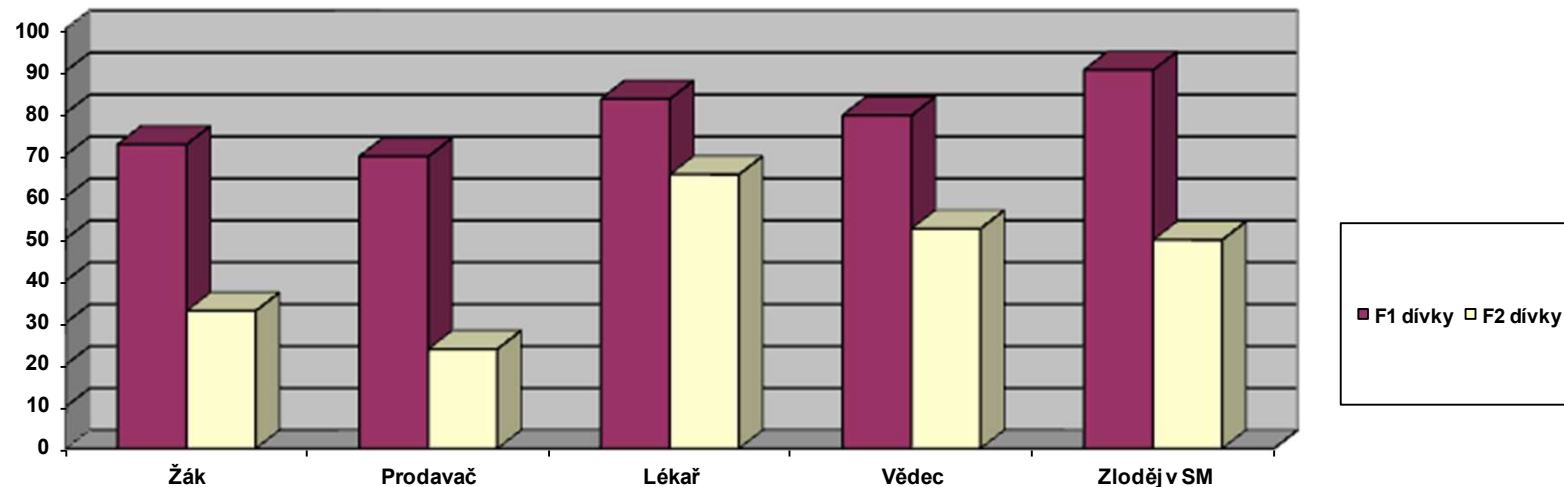
Zdroj: Twitter - ukázka konverzace: anonymizováno s ohledem na uživatelky a s jejich souhlasem.

Tzv. generické maskulinum jako „gatekeeper“ (Valdrová 2008)

Zdroj: Vlastní grafy ke studii Valdrová, J. 2008. Žena a vědec? To mi nejde dohromady. In <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7976>, uveřejněno bez grafů.

„Žena a vědec? To mi nejde dohromady“

Zdroj: Vlastní grafy ke studii Valdrová, J. 2008. Žena a vědec? To mi nejde dohromady. In <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7976>, uveřejněno bez grafů.

Maskulinum jako argument PROTI ženám:
Emilie Kempin-Spyri (1853–1901) není *advokát*
Sofia Kovalevskaya (1850–1891) není *docent*
Božena Viková-Kunětická (volby 1912) není *poslanec*

Emilie Kempin-Spyri (1853-1901)

BOŽENA VIKOVÁ KUNĚTICKÁ
epirovská
Fotografie F. J. Langkova + Druzi

Zdroj: Historické fotografie, [Emilie Kempin-Spyri](#), [Sofia Kovalevská](#),
[Božena Viková-Kunětická](#)

3. Výchova a výuka

Dívky vs. chlapci: Hračky, oblékání, předměty ve škole → příprava na trh práce, socializace

Paradoxy ve fungování školy:

- Konzervativnost školy vs. otevřenost vůči změnám
- Koedukace vs. odlišná socializace dívek a chlapců
- Patriarchalisticky konstruované učivo zprostředkovává feminizovaný pedagogický sbor

(Blíže in Smetáčková, I. 2005. Gender ve škole. Praha: Open Society)

PL 6: Genderové imperativy a symbolika v oblékání dětí

PL 7: Převrácený svět

4. Domácí násilí, chudoba

Realita: Dlouhotrvající, velmi rozšířený problém, tragické následky mj. ekonomické

Jazyková stránka:

- Podceňování, nepojmenování jevu: „Manžel je naprosto nevyzpytatelný, což člověku sice bere určité jistoty, ale na druhou stranu zase nehrozí stereotyp.“ (Monyová)
- Šablonovité popírání systémovosti jevů: „Měla si najít lepšího chlapa“ (Čunek, Bělohradský)
- Militantní rétorika diskurzu, argumentace zhroucením řádu: „genderový džihád“, „tradiční rodina“

5. Sexuální obtěžování

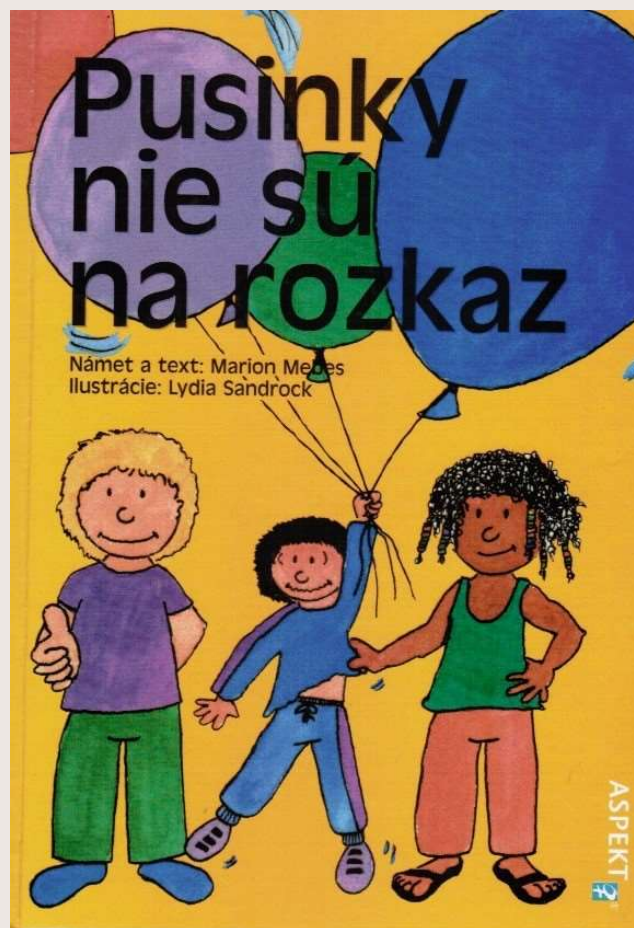
Realita: SO je především demonstrace moci

Jazyková stránka (#metoo):

- „harašení“
- „proč s tím přišly až teď“
- „nový hon na čarodějnice“
- „co vlastně muž ještě smí“
- „bud’te rády“, „frustrované feministky“, „nikdo je nechce“
- „genderové šílenství“
- „výmysly EU“, „špatný překlad“

PL 8: Sexuální obtěžování (i v internetu) začíná slovy!

Jazyk a ochrana proxemických zón (srov. tea consent in <https://www.youtube.com/watch?v=oQbei5JGiT8>)

Zdroj: Archiv autorky - titulní strana knihy *Pusinky niesu na rozkaz*.

Kolik svobodného prostoru nám vlastně poskytuje veřejný prostor?

- „Nerodíme se ženami, **dělají nás jimi**“ (S. de Beauvoir, 1949) – platí také pro muže a nebinární pohlaví!
- **Normování** charakterů a životních drah podle pohlaví (K. Hausen, 1976)
- „Jazyk nepopisuje skutečnost, nýbrž **předepisuje**, jak má vypadat“ (V. Bělohradský, 2006)

→

Důsledky: průběžná hierarchizace pohlaví,
legitimizace a kontrola
stávající genderové dělby práce

Genderově vyvážené vyjadřování („i přes trochu toho nepohodlí“)

Doporučení RE 4/1990:

Eliminace hierarchizací pohlaví s ohledem na typologická specifika jazyka (cituji in Valdřová 2018)

- Alternace maskulina
- Eliminace sexismů vč. „něžných sexismů“

Aplikační potenciál **ve veřejné sféře**: prezentace v cizích jazycích a na studiích v zahraničí, úřední a právnícký jazyk, školství, firemní kodexy, politické strany aj.

V soukromí: výchova, životní volby, prevence sexuálního obtěžování, domácího násilí, identifikace hepeatingu, mansplaningu...

Jazykové nástroje a postupy

(in Valdřová 2018)

- Flexe, lexémy, zdřobněliny: *Sama doma. plet', hysterická, břicho*
- Generické maskulinum: *politik, chirurg; medici pomáhají lékařům v boji proti covidu*
- Kolokace, idiomy: *slabé vs. silné pohlaví, žena za volantem, ženská logika*
- Konceptualizace genderu: *živitel, kariéristka, „To víte, blondýna“*
- Kolonializace jazyka: *záchranáři rodili, dala mu syna*
- Genderovanost témat: *péče o děti do tří let aj.*

Genderová kompetence v mluvním jednání

- Informovaná, názorově vyvážená komunikace, kritické myšlení
- Kritika stereotypů a předsudků (bias)
- Pohled „za okraj“ jevu, vnímání v kontextu, zařazení jevu do systému, identifikace vlivů
- Slyšitelnost v diskurzu a spojování sil

Kritická reflexe: nezávislá média, studia genderu, projekty, solidarita (Polsko, Maďarsko, Slovensko aj.), GEK, EPB, genderman, kritika, satira, #prostetotakvyslo, Branky, body, kokoti...

PL 9: Efektivní komunikace institucí i jednotlivých osob

Krytyka polityczna, 2018

Zdroj: [Krytyka polityczna.](http://www.krytykapolityczna.pl)

Bibliografie

- Hesla *gender*, *genderově vyvážený jazyk*, *feministická lingvistika*, *genderová lingvistika*, *generické maskulinum*, *biologický rod a mluvnický rod* in *Nový encyklopedický slovník češtiny online* in <https://www.czechency.org/>
- Internetové odkazy k těmto a dalším heslům z oblasti problematiky genderu a jazyka v češtině a cizojazyčných mutacích
- Seznam odborné literatury v pracovních listech a na str. 425–455 in Valdřová, J. 2018. *Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit*. Praha: SLON

Děkuji za vaši pozornost

